

М.В. Абабурка

ТЭКСТАЛАГІЧНЫ АНАЛІЗ – ПЕРШААСНОВА ЛІНГВІСТЫЧНАГА (ФІЛАЛАГІЧНАГА) АНАЛІЗУ ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ

Тэкстазнаўства – адна з самых маладых навук ХХ стагоддзя – увабрала ў сябе лепшыя здабыткі ўласна тэксталогіі, псіхалогіі, семіётыкі, прагматыкі, лінгвастылістыкі, тэорыі інфармацыі і іншых як самых сучасных, так і старажытных навук. Пра гэта неаднаразова сцвярджалі розныя даследчыкі лінгвістыкі тэксту, асабліва аналізуючы разнастайныя літаратурна-мастацкія тэксты. Нават некаторыя лінгвісты раяць шырока выкарыстоўваць у сярэдніх агульнаадукацыйных школах пры вывучэнні твораў нашых пісьменнікаў тэксталагічны аналіз, гаворачы: “ён праводзіцца... калі, напрыклад, трэба паказаць, як пісьменнік шукаў і нарэшце знайшоў самае неабходнае, адзіна магчымае слова ці выраз пэўнай маўленчай сітуацыі”; “пры аналізе напісаных раней твораў выкарыстоўваецца рэальна-гістарычны каментар, гзн. тлумачэнне забытых імёнаў, фактаў, падзей, якія ўпамінаюцца ў творы, расшыфроўка магчымых аўтарскіх намёкаў, паказанне крыніц літаратурных і іншых яўных і прыхаваных цытат і г.д.” [1, с. 57]. Аднак такога роду аналіз не з’яўляецца першасным, паверхневым, а глыбінным ці культурна-моўным, культуралагічным.

На наш погляд, першаасновай лінгвістычнага (філалагічнага) аналізу літаратурна-мастацкіх тэкстаў з’яўляецца знаёмства і вучняў, і навучэнцаў, і студэнтаў не толькі з асноўным, кананічным тэкстам, але з усімі варыянтамі і рэдакцыямі гэтага тэксту. Акрамя таго, варта звяртаць увагу на гады напісання і публікацыі тэксту ці яго варыянта, каб пры аналізе яго можна было лягчэй тлумачыць змены як самога выказвання (мікратэксту, абзаца, сказа, слова і г.д.), так і ўсіх

літаратурных норм у залежнасці ад эпохі ўвогуле ці толькі ад пэўнага сінхроннага зрэзу. (Параўнаем, напрыклад, даваеннае вымаўленне і пасляваеннае вымаўленне некаторых запазычаных слоў, і стане ўсё надзвычай яскравым: кляса – клас, філёлёгія – філалогія, пілэзопія – філасофія, атымалёгія – этымалогія, кроніка – хроніка і інш.).

Так званыя хрэстаматыйныя варыянты і часопісныя рэдакцыі, якія часцей за ўсё публікуюцца са значнымі скарачэннямі асноўнага тэксту, не павінны заставацца ў памяці тых, хто вывучае мастацкую літаратуру, як адзіныя ці канчатковыя тэксты. Вось у школьных хрэстаматыях па беларускай літаратуры паэма Я. Коласа “Новая зямля” пачынаецца раздзелам “Леснікова пасада” з пропускам на першай старонцы 26 радкоў, што паўтарыла і Г.М. Малажай у сваёй працы “Лінгвістычны аналіз тэксту” / Мінск: Выш. школа, 1982; выд. 2-е, 1992/. Дапытлівым студэнтам дапамаглі запоўніць прагал у завучаным яшчэ ў сценах сярэдняй школы фрагменце Коласавага твора не толькі акадэмічнае выданне збору твораў народнага паэта Беларусі, але і 4 радкі з песні “Мой родны кут” І. Лучанка: “Не раз, утомлены дарогай...” і г.д.

Нельга пакідаць без увагі і працу аўтара над назвай (загалоўкам) свайго твора. Так, раман-эпапея М. Лынькова “Векапомныя дні” меў спачатку назву “Навальніца”, далей – “Кроў за кроў”, а потым – “Смерць за смерць” і толькі пасля – “Векапомныя дні”. А варажба І. Мележа над загалоўкамі раманаў з “Палескай хронікі” займае каля васьмі друкаваных старонак (гл. нашу працу “Беларуская лінгвістычная паэтыка і тэксталогія” / Магілёў: МДУ імя А.А.Куляшова, 2008. – С. 201–208).

Праблема аўтарства таго ці іншага тэксту бывае таксама немалая. Так, амаль усё XX стагоддзе літаратуразнаўцы шукалі аўтараў парадыйна-сатырычных паэм “Энеіда навыварат” і “Тарас на Парнасе”. Пакуль было грунтоўна даказана, што першую стварыў Вікенцій Равінскі, а другую – Канстанцін Вераніцын, П. Шаўцоў сумеў напісаць і выдаць кнігу “Спрадвечнае”, у якой прыпісваў на ілжывых фактах аўтарства яго прадзеду Крупеньку абедзвюх паэм. (Кніга П. Шаўцова, паводле пэўных захадаў Адама Мальдзіса, была справядліва знятая з кніжных паліц кнігарань і бібліятэк). Аднак трэба таксама заўважыць, што наўрад ці варта ставіць К. Вераніцына

як аўтара перад паэмай “Тарас на Парнасе”, якая была апублікаваная ў 1968 г. па зводнай рэдакцыі амаль дваццаці варыянтаў, запісаных і выдадзеных у розных мясцінах Беларусі [2].

Бываюць выпадкі, калі вершы становяцца народнымі пёснямі і аўтар сам па сабе забываецца тым жа народам ці тымі ж выканаўцамі песень. Так адбылося з вершамі Я. Купалы “Шумныя бярозы пабяліў мароз...”, Н. Тарас “Сонца над хмаркамі ўранні...”, В. Вярбы “Ручнікі” і інш.

Зразумела, што прыведзеныя тэксталагічныя звесткі больш прыгодныя для літаратуразнаўчага аналізу, але калі да іх дадаць яшчэ тлумачэнні малазразумелых слоў і выразаў, увогуле славесных вобразаў, то каментарый будзе добрай прэлюдыяй да грунтоўнага разгляду зместу, архітэктонікі і кампазіцыі, моўна-стылёвых асаблівасцей усялякага літаратурна-мастацкага тэксту (суцэльнага твора ці яго ўрыўкаў).

Важную ролю для першапачатковага лінгвістычнага (філалагічнага) аналізу літаратурна-мастацкага твора маюць зачыны і канцоўкі або самыя першыя і апошнія абзацы разглядаемага тэксту. Іх нельга таксама адрываць ад тых фрагментаў ці кампанентаў тэксту, у якіх тлумачыцца заглавак-назва ці робіцца намёк на такое тлумачэнне рэцыпіенту. Гэта будзе раскрыццё ў першаснай стадыі і тэмы твора, і сэнсу яго вузлавых момантаў.

Літаратура

1. *Лепешаў І.Я.* Лінгвістычны аналіз мастацкага тэксту // Роднае слова. – 2000. – № 1. – С. 57.
2. *Беларуская літаратура XIX ст.* / Склад. А. Лойка і В. Рагойша. – Мінск, 1988. – С. 447.